
UDK81'42
81'27
81'342.2
Izvorni znanstveni rad

Jagoda Granić
Odjel za humanističke znanosti i Visoka učiteljska škola,
Sveučilište u Splitu
Hrvatska

IDEALNE GOVORNE IZVEDBE - IDEALNI GOVORNICI I IDEALNI SLUŠATELJI

SAŽETAK

Svaka govorna izvedba, "govoreni govor", jest pluridimenzionalna struktura – čak kad je kodirana samo neleksičkim sredstvima izraza, kad je izražajnost sve. Budući da nijedna govorna izvedba nije sama sebi svrha, jed(i)no moguće tumačenje "idealnosti" govorne izvedbe jest mjera njezine komunikacijske vrijednosti. S tim u vezi govorna izvedba koja sadrži potpunu obavijest, odnosno ona koja uklanja svaku neizvjesnost te ima najveću komunikacijsku vrijednost, jest idealna govorna izvedba. Idealni govornik ne samo da zna što želi reći nego također zna kako to reći. Idealni slušatelj zna što je kultura slušanja i lako procesira govor.

Pravilan govor (komunikacija na standardu) ne podrazumijeva veću količinu obavijesti u svim okolnostima, posebno ne u onim gdje govornikov kod nije identičan kodu što ga rabi slušatelj. Stoga ne samo da pravilnost, uz ostale parametre, ne jamči uvijek idealnu govornu izvedbu nego u određenim okolnostima znači buku u komunikacijskom kanalu. Hotimične pak pogreške u govoru (na leksičkoj razini) ne brišu idealnost govorne izvedbe, jer one najbolje odgovaraju toj govornoj situaciji.

Idealna govorna izvedba osigurava identičnost i jezičnog i govornog znaka, i za govornika i za slušatelja.

Ključne riječi: govorna izvedba, idealni govornik, idealni slušatelj, komunikacijski proces

"Govor je izvor svih nesporazuma" – kaže jedna sentencija. Možda, jer takav govor ili ne razumijemo ili se pak pravimo da ga ne razumijemo. *Idealni govor*, budući da ima najveću komunikacijsku vrijednost jer nosi najviše obavijesti, negira tu tvrdnju, pa možemo reći da je takav govor "izvor svih sporazuma". Postoji više govora koji su, u najboljem slučaju, "kao idealni", ali još uvijek nisu "idealni" – što znači također da je više onih za koje možemo reći da su "izvor barem nekih, ako ne svih sporazuma". Granični slučaj, prema kojem govor "nije izvor niti jednog sporazuma", iako moguć, nije tema ovoga rada jer takav govor nema nikakvu komunikacijsku vrijednost.

Svaka govorna izvedba, tzv. "govoreni govor", jest pluridimenzionalna struktura, čak i kad je riječ o alokucijskom načinu govorenja koje pripada improviziranome, koje Guillaume naziva "izražajnost", a kodirana je neleksičkim sredstvima izražavanja. (Guillaume, 1988) Svaka je improviziranost puno više od dinamične kategorije, neponovljiva je i jedinstvena, lišena svake, pa i najmanje institucionalnosti. Akcidentalna je, pojedinačna u izvedbi, a univerzalna i opća u percepciji (dekodiranju). Uostalom, takav je bio i početak improviziranoga govora kad je govor tijela – gesta (parazetik) ili pogled (kao dio mimike) bio sve. "Izražajnost" je tada dosegla vrhunac. U slučaju "izražaja" - upotrebe leksičkog materijala - iako reduciranog do krajnjih granica, može se postići vrlo velika ili najveća ekspresivnost. Ono što je najviše instituirano, najmanje je ekspresivno. Afektivno znači "izražajno". Maksimalna "izražajnost" (1) niječe ono instituirano – "izražaj" (0), ako govor - jezični čin prikazujemo Guillaumeovom formulom "izražaj" + "izražajnost" = 1, jer je, matematički gledano, $0+1=1$. (Vrijedi, naravno i obrnuto: $1+0=1$, ali u tom je slučaju *izražaj* maksimalan, a *izražajnost* minimalna.) Formula «sadržava sve varijacije koje idu od minimalne *izražajnosti* u korist *izražaja* do maksimalne *izražajnosti* postignute na štetu *izražaja*». (Guillaume, 1988:92) Maksimalna *izražajnost* prepoznaje se u uzviku koji, na neki način, «proguta», ukine *izražaj*. No, svakako treba istaknuti da ekspresivnost ne treba miješati s komunikabilnošću, odnosno, iako je instituirano najmanje ekspresivno, ono nije bez komunikacijske vrijednosti jer sadržava obavijest. Govornik nekome priopćuje svoju misao služeći se instituiranim i/ili improviziranim sredstvima koja, u kontekstu, imaju veću ili manju komunikacijsku vrijednost. Dakle, ekspresivnost svakako pridonosi komunikacijskoj vrijednosti govorne izvedbe, ali nije apsolutna mjera komunikacijske vrijednosti govornog ostvarenja. Koegzistencija "izražaja" i "izražajnosti" na načelu komplementarnosti ("izražaj" + "izražajnost" = 1) korespondira s koegzistencijom – na istom načelu, ali na drugoj razini – pisanog i govorenog diskursa. (Granić, 1997)

I kad nema horizontalne strukture jer nema "izražaja", nema riječi, rečenica – diskursa, postoji ona vertikalna struktura – "vertikalni sustav vrijednosti" koji se ogleda u višeslojnosti raznolikih sustava govorne signalizacije organiziranih u spacijalnom - trodimenzionalnom kanalu. (Vuletić, 1980).

Svaka je govorna izvedba komunikacijski proces, pretpostavlja i govornika i slušatelja i kod i poruku, kontekst i govorni kanal. Ona se događa u nekom vremenu, na nekome mjestu i ima - ili bi barem trebala imati - svrhu, odnosno veću ili manju komunikacijsku vrijednost. Idealna govorna izvedba, barem u virtualnoj projekciji, najčešće podrazumijeva eksplicitnu normu svih elemenata – i leksičkih ("izražaj") i neleksičkih ("izražajnost"), i to na svim razinama. Takvo tumačenje idealne govorne izvedbe, posebno ono o kodificiranom i verificiranom normiranju neleksičkih sredstava, suprotno je tumačenju "izražajnosti" koje se prepoznaje u improviziranome. No, nijedna idealna govorna izvedba, bez obzira na moguća različita polazišta, uistinu nije puka improvizacija.

Budući da nijedna govorna izvedba nije sama sebi svrha, jed(i)no moguće tumačenje "idealnosti" govorne izvedbe jest mjera njezine komunikacijske vrijednosti. S tim u vezi govorna izvedba koja sadrži potpunu obavijest – odnosno ona koja uklanja svaku neizvjesnost te ima najveću komunikacijsku vrijednost - idealna je govorna izvedba. Premda se idealna govorna izvedba ne može tumačiti kao apstraktni predmet (koji stoga nije pristupačan neposrednom promatranju, a u epistemologiji se naziva konstrukt) – jer je svaka govorna izvedba, pa i idealna, posve konkretna – sigurno je da se u lingvistici govora shvaća "kao konstrukt". Naime, samo se **teži** idealnome govoru, ali se takav govor ne postiže ili se postiže rijetko. (Horga, 1996) Znači da se ne konkretizira, da uistinu jest apstraktan model. Takvo shvaćanje idealne govorne izvedbe pretpostavlja "korektan govor bez pogrešaka u kojem govornik zna što želi reći i kada to kaže tečno". (Horga, 1996:20) Druga interpretacija idealnoga govora - onog scenskog - prema kojoj i glumci idealno govore i kad namjerno zastajkuju i griješe - tobože spontano i prirodno govore (Horga, *ibid.*), negira misao o konkretnom i tečnom govoru kao o idealnom govoru. Zaključak jest: Idealna govorna izvedba nije jednoznačna kategorija. Naime, "idealnost" je relativan pojam jer ne vrijedi uvijek i svugdje (u svakoj govornoj situaciji) za sve fenomene govora.

Struktura govorne izvedbe odražava psihološki i intelektualni status govornika, ona je dinamična kategorija jer se dobar govornik, da bi mogao ostvariti komunikaciju, prilagođava statusu slušatelja i on je idealan govornik sa stajališta primatelja poruke. (Jakobson i Halle, 1988) Način proizvodnje govora može posve potisnuti sadržaj poruke (jer nosi veću količinu informacija), primjerice nekultiviran, zapušten, loš glas; nenormalnost (patologija) govora (izgovorne mane, izgovorne pogreške). Moguće su i "izgovorne nespretnosti" kao posljedica loše organiziranog motoričkog programa. Ilustracije radi, sljedeći primjer pokazat će kako se može posve promijeniti sadržaj poruke, a da toga govornik nije uopće svjestan. U rečenici *Tko si ti?*, prepoznajemo dvije fonetske riječi: [tkosi] s kratkosilaznim akcentom na prvom slogu i [ti] s dugosilaznim akcentom. Ova se rečenica, zbog izgovornih nespretnosti, može izgovoriti i kao jedna fonetska riječ, a fonem /t/ u riječi *tko* uopće se ne realizira. Jedna od mogućih izgovornih nespretnosti jest izgovor [kòsiti], ali sad u novom značenju

"rezati travu ili žito kosilicom". Druga je pak nespretnost izgovor [kosti] s kratkosilaznim akcentom na prvom slogu i reduciranim vokalom [i] u riječi *si* a u značenju "tvrđi dio tijela od kojeg se sastoji kostur". Iz ovog primjera vidi se kako je, ovisno o govornom ostvarenju, moguće umjesto jednog, točnog, dobiti dva nova različita sadržaja. Jasno je da takvi šumovi (bez obzira na sve ostale pretpostavke, čak ako je i komunikacija na standardu) brišu idealnost govorne izvedbe.

Lijep, difuzan glas, normalan govor – pretpostavka su **svake** idealne govorne izvedbe, na neki su način njezine konstante (*conditio sine qua non*). (Škarić, 1982) Vrlo je važan i korektan odnos govornika i slušatelja. Takvu govornu izvedbu koja, naravno, ne podrazumijeva samo zajednički kod nego i zajedničku temu te kulturu slušanja, slušatelj lakše i brže procesira. O produkciji, uza sve spomenute parametre, ovisi i percepcija govora, pa možemo zaključiti da u jednosmjernom komunikacijskom procesu bez idealnoga govornika nema ni idealnoga slušatelja. Naime, idealni govornik ne samo da zna što želi reći nego zna kada, gdje, kome i kako to reći, priprema i planira svoju izvedbu. Idealni govornik i idealni slušatelj početak su i kraj komunikacijskog lanca (govorne izvedbe), premda je u komunikacijskoj praksi česta i supstitucija njihovih uloga. Na razini konstrukta vrsta su apstraktnog zajedničkog nazivnika koji obuhvaća ukupno, potpuno znanje jezika/koda i govornika i slušatelja. (Podudara se i s chomskyjevskom *competence* i *performance* – proizvodnjom i razumijevanjem govora. Za govornika je važna i govorna izvedba – *performance* i o njoj ovisi *competence* slušatelja.) (Chomsky, 1968)

Govorna izvedba, prema lingvistici govora, podrazumijeva lingvistička, leksička, instituirana sredstva izražavanja, koja se prepoznaju u govornom sloju teksta (jezični znak) i/ili samo neleksička, improvizacijska sredstva izražavanja (govorni znak), koja dijelom prepoznamo u drugom govornom sloju glasa. (Škarić, 1991)

Paralingvistička sredstva izražavanja izjednačavaju se najčešće s vrednotama govornoga jezika, ali svakako treba spomenuti i sociopsihološke aspekte govora (motiviranost, afektivnost itd.). (Guberina, 1952, 1967) Ne samo da je moguća govorna izvedba kodirana isključivo ekstralingvističkim znacima nego je ona u određenom kontekstu upravo idealna jer ima najveću količinu obavijesti. "Izražajnost" pogledom, mimikom i/ili gestom može biti sadržajnije od bilo kakve "idealno" skrojene i interpretirane rečenice (u kojoj se inače može prepoznati govornikova svijest o tome koje je elemente govornog niza trebalo istaknuti da bi ga slušatelj lakše i brže procesirao). To, naravno, ne znači da se ne postižu i idealne govorne izvedbe i leksičkim, a ne samo neleksičkim sredstvima izražavanja. No, ono što je bitno i što zapravo pridonosi idealnosti govorne izvedbe jest izbor iz sveukupnosti sredstava (i leksičkih i neleksičkih), onih koja najbolje odgovaraju komunikacijskom kontekstu govorne izvedbe.

Evo izabranih izražajnih sredstava u stvarnom kontekstu govora, u zalagajnici brze hrane. Prodavačica i kupci, govornici i slušatelji u dvostrukoj su

uloži. Ono po čemu se razlikuju jest različit odabir izražajnih sredstava. Prodavačica je odabrala **govorni znak**, a kupci i **jezični i govorni znak**.

GOVORNI ZNAK (prodavačica)

Plan izraza: pogled i mimika lica (maksimalna *izražajnost*)

Plan sadržaja: Želite li hot-dog sa senfom ili bez njega?

JEZIČNI I GOVORNI ZNAK (kupci)

Plan izraza: Sa.; Bez.; Dva sa, jedan bez. (dovoljno jaka *izražajnost* uz prisutni, smanjeni *izražaj*)

Plan sadržaja: (Ja bih) jedan hot-dog sa senfom.; Jedan hot-dog bez senfa.; Dva hot-doga sa senfom, a jedan bez senfa.

G. Guillaume kaže da «pučki ili uobičajeni jezik reagira na štetu izražaja a u korist izražajnosti». (Guillaume, 1988:92) To se može zaključiti i iz ovog primjera. Komunikacija je optimalna, količina obavijesti maksimalna, znači i govorna izvedba idealna, i to: samo neleksičkim sredstvima (*prodavač*) ili neleksičkim i leksičkim sredstvima izražavanja (*kupci*). Slušatelj lakše procesira idealno oblikovan govor, «takav govor ima i veću komunikacijsku vrijednost jer bolje prenosi obavijest koju je govornik želio izraziti». (Horga, 1996:21) Govorna je situacija opći uvjet, omogućuje razumijevanje i nepotpunih rečenica, koje su nerijetko samo aluzije i koje bi same za sebe bile potpuno nerazumljive. Naime, rečenice: "Sa", "Bez" i "Dva sa, jedan bez" u drukčijem kontekstu imaju i drukčije sadržaje.

Leksički dio govorne izvedbe ovisi ponajprije o komunikacijskoj kompetenciji i govornika i slušatelja, a onda i o kontekstu govora. Pravilan govor (komunikacija na standardu), čak i dobar izbor funkcionalnog stila, ne podrazumijeva uvijek i veću količinu obavijesti u svim okolnostima, posebno ne u onima u kojima govornikov kod nije identičan kodu što ga rabi slušatelj. Budući da je komunikacija na standardu (standard=eksplicitna norma, op. J.G.) rijetka čak i u javnoj komunikaciji (ponajprije zbog nepoznavanja standarda), onda su i takve idealne govorne izvedbe vrlo rijetke ili teško dostižne. Čak i u idealnoj projekciji, (dakle, kad i govornik i slušatelj poznaju standard) u drugom kontekstu, primjerice u privatnoj komunikaciji, ne koristi se standard nego se komunicira na nekom drugom idiomu: dijalektu, sociolektu, žargonu... Nemoguće je i zamisliti govornu situaciju u kojoj pripadnici gradskog podzemlja komuniciraju na standardu, a ne na *argotu*. Unutar njihove, inače homogene govorne zajednice, komunikacija na *argotu* nije samo idealna nego je i nužan uvjet bilo kakve komunikacije. Svaki slušatelj koji taj *argot* ne razumije, *a priori* nije ni član te govorne zajednice, dakle nije ni idealan slušatelj ni potencijalni idealni govornik kojeg će ostali, koji su inače u dvostrukoj ulozi idealnih govornika / slušatelja, moći razumjeti. Dakle, idealna govorna izvedba ne znači

uvijek komunikaciju na standardu. Osim toga, komunikacija na standardu ne podrazumijeva i komunikaciju na svakom funkcionalnom stilu. A stil bi trebao biti identičan i za govornika i za slušatelja i, naravno, primjeren okolnostima. Stoga ne samo da pravilnost, uz ostale parametre, ne jamči uvijek idealnu govornu izvedbu, nego u određenim okolnostima predstavlja šum (buku) u komunikacijskom kanalu (bilo zbog slušateljeva nepoznavanja standarda ili nekog funkcionalnog stila, bilo zbog neprimjerene upotrebe koda u komunikacijskom kontekstu).

U govoru su moguće i hotimične pogreške, na leksičkoj i na neleksičkoj razini (stanke oklijevanja, zastajkivanje u govoru). Budući da su namjerne, planirane, ne brišu idealnost govorne izvedbe jer one najbolje odgovaraju toj govornoj situaciji (ovo posebno vrijedi za scenski govor). Korektnost i tečnost na svim razinama u ovom bi slučaju smanjivale količinu obavijesti i time, *per definitionem*, udaljavale govor od idealnoga (odnos korektnosti i tečnosti spram količine obavijesti ovdje je obrnuto propocionalan). U lingvističkoj teoriji Chomskoga "idealni govornik" i "idealni slušatelj" posjeduju idealno (potpuno) znanje o jeziku na kojem komuniciraju, ne poznaju pogreške (bilo slučajne bilo hotimične) u primjeni svojega znanja jezika (na leksičkoj razini govorne izvedbe – naravno – jer Chomsky i ne uočava važnost neleksičkih sredstava izražavanja). Ali, drukčije interpretiran "idealni" govor, onaj scenski, dopušta i namjerne pogreške (veće ekspresivnosti radi), a čineći takve "pogreške", ni govornik nije prestao biti "idealni". Naprotiv, ako su pogreške "prave" i za njih postoji opravdanje, ako je slušatelj razumio takav iskrivljeni govor (i tekst i podtekst), tada je on, sa stajališta govornika, "idealni slušatelj". Očito je, dakle, da su i "idealni govornik" i "idealni slušatelj" također relativne kategorije, ne mogu uvijek korespondirati s tumačenjem tradicionalne lingvističke teorije.

Idealne govorne izvedbe osiguravaju identičnost i jezičnog i govornog znaka, i za govornika i za slušatelja (znači, osim koda, i vrednota govornoga jezika: idiolingvističkih i individualnih, a ne samo univerzalnih). (Guberina, 1986) Bez toga, uza sve ostale parametre koji definiraju idealne govornike i idealne slušatelje, teško je, i zapravo nemoguće, govoriti o idealnim govornim izvedbama, o idealnim produkcijama i percepcijama govora, bilo u realnom ili zamišljenom kontekstu govora.

REFERENCIJE

- Chomsky, N.** (1968). *Language and Mind*. New York: Harcourt, Brace and World.
- Guberina, P.** (1952). *Povezanost jezičnih elemenata*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Guberina, P.** (1967). *Zvuk i pokret u jeziku*. Zagreb: Zavod za fonetiku Filozofskog fakulteta u Zagrebu.
- Guberina, P.** (1986). Lingvistika govora kao lingvistička osnova verbotonalnog sistema i strukturalizam u općoj lingvistici. *Govor III*, 1, 3-18.
- Guillaume, G.** (1988). *Principi teorijske lingvistike*. Zagreb: Globus.

-
- Granić, J.** (1997). Komunikacijske vrijednosti govorenog i pisanog diskursa. *Tekst i diskurs* (ur. M. Andrijašević i L. Zergollern-Miletić), HDPL, Zagreb, 39-43.
- Horga, D.** (1996). *Obrada fonetskih obavijesti*. Zagreb: Hrvatsko filološko društvo.
- Jakobson, R., Halle, M.** (1988). *Temelji jezika*. Zagreb: Globus.
- Škarić, I.** (1982). *U potrazi za izgubljenim govorom*. Zagreb: Školska knjiga – Liber.
- Škarić, I.** (1991). Fonetika hrvatskoga književnog jezika. U R. Katičić (ur.), *Povijesni pregled, glasovi i oblici hrvatskoga književnog jezika*, 61-377. Zagreb: HAZU - Globus.
- Vuletić, B.**(1980). *Gramatika govora*. Zagreb: Grafički zavod Hrvatske.
- Vuletić, B.** (1986). Govorni izraz emocije. *Govor III*, 1, 33-38.
-

Jagoda Granić

Department of the Humanities and Teachers' Training College,
University of Split
Croatia

IDEAL SPEECH ACTS - IDEAL SPEAKERS AND IDEAL LISTENERS

SUMMARY

Every act of speech, "spoken speech", is a pluridimensional structure even when it is codified with solely non-lexical means of expression and when expressivity is foremost. Given that no single act of speech is an aim in itself, the one and only interpretation of ideal speech act is the measurement of its communicative value. Also related is that any speech containing complete information, eliminating every uncertainty thereby achieving the greatest communicative value is an ideal act of speech. The ideal speaker not only knows what but also how s/he wants to say something. The ideal speaker is familiar with the listening culture and easily processes speech.

Correct speech or standard communication does not include a greater amount of information in all circumstances, especially where the speaker's code is not identical to that of the listener. Hence, not only does correctness, among other parameters, not guarantee an ideal act of speech but can, in certain situations cause noise in the communication canal. Nevertheless, intentional errors in speech on a lexical level do not render void ideal speech act because they could be appropriate to that spoken situation.

Ideal act of speech ensures that language and speech symbols are identical to both speaker and listener.

Key words: *speech performance, ideal speaker, ideal listener, communication process*
